

ХАРАКТЕРНИ ОСОБЕНОСТИ НА РАНИЯ ЕТАП ОТ РАЗВИТИЕТО НА НОВОБЪЛГАРСКИЯ КНИЖОВЕН ЕЗИК

Константин Босилков

/София/

За разлика от другите славянски езици, българският има своеобразен път на развитие. То се изразява предимно в това, че неговото старо и новото му състояние са съпоставими по такава съществена типологична особеност каквато е синтетизъм/аналитизъм. Освен това, в новобългарски се наблюдават ред особености, които отсъствуват у останалите славянски езици, като задпоставен определителен член, несвършено деятелно причастие, граматически изразена несвидетелска модалност и др.

Във връзка с османското нашествие на Балканите, старо-среднобългарската книжовна традиция се продължава не толкова по българските земи, колкото в Русия, в Сърбия и в Румъния. Водещи фигури в духовния живот на тези страни през XV в. са преки ученици на патриарх Евтимий Търновски -- Киприян, Григорий Цамблак, Константин Костенечки, които са били принудени да емигрират. До голяма степен така се осъществява т. нар. Второ южнославянско влияние върху културите на тези страни.

През време на османското иго книжовната дейност по българските земи запада, но не прекъсва. Тя се осъществява главно в манастирите и има две прояви, характерни впрочем за средновековната книжнина изобщо -- официално и демократично направление. Условно наречената официална книжнина -- това е каноничната литература, чието преписване за целите на богослужението не прекъсва. От средата на XVII в. и по-късно в България проникват печатни канонични книги, които постепенно изместват от употреба ръкописните. Езикът на тази литература е по същество руска редакция на старо-

българския /главно -- фонетична редакция/ и този език се означава в отечествената наука с термина църковно-славянски, тъй като тази печатна редакция става вече неизменна и се превръща в *lingua sacra* за славянското православие. Характерна фонетична особеност на тази редакция по отношение на новобългарския е отсъствието на типичната гласна [ъ], която е чужда на руското произношение и слух.

Демократичното направление през периода XVI -- XVIII, а отчасти и в началото на XIX в. е представено от т. нар. дамаскини -- сборници със смесено, главно -- нравоучително съдържание, в които вече намират отражение новите особености на българската разговорна реч. Техните преводачи от гръцки, компилатори и преписвачи окачествяват езика на дамаскините като "прост" или "простѣйшии" български, т. е. в максимална степен приближен до новия разговорен език.

И така, в зората на Българското възраждане /втората половина на XVIII и началото на XIX в./ книжовниците отчетливо различават две големи езикови формации, които са генетически свързани помежду си като "език-майка" и "език-дъщеря" и същевременно са противопоставени по твърде разнородни признаци -- по хронологичен: стар/нов, което до много голяма степен от гледище на ситемата съответствува на: синтетизъм/аналитизъм, по функционален признак: книжовно/разговорно и по аксиологичен стилистичен признак: високо/ниско, означавано през Възраждането с термините "благоречие"/"просторечие". Традиционният книжовен език през Възраждането са наричали "славѣнски", а новият разговорен език -- "прост български".

Представителна формана "славѣнски"-я език е била т. нар. църковнославянски, т. е. руската печатна редакция на старобългарския, но в това понятие са се включвали изобщо всички достъпни редакции на старобългарския, познати от каноничната литература. Като пряк наследник на

старобългарския, тази езикова формация се отличава със синтетичния си строй и притежава някои категории, характерни за традиционния книжовен език -- развита причастна система, широки словообразователни възможности в областта на абстрактните понятия, значително словно богатство...

"Прост" е бил новобългарският разговорен език, схващан било като родния диалект на отделните книжовници, било -- като съвкупност от диалекти. Една от характерните особености на тази езикова формация е присъствието в нея на много разговорни турцизми и гърцизми.

Дамаскинските сборници могат да се разглеждат като опит за приспособяване на високото религиозно съдържание към съзнанието на обикновените хора посредством "превод" на "прост" български език и с това те вече са служели, макар и твърде непълноценно, като образец за формирането на новобългарския национален книжовен език. Трябва веднага обаче да се отбележи, че дамаскините в съдържателно отношение са неделими от средновековната религиозна литература, а в езиково отношение те отразяват регионалния говор на съответния преводач или преписвач, примесен с многобройни особености на традиционния книжовен език. По тази причина те не са могли да служат пряко на целите на националното Възраждане и затова езикът им основателно се разглежда като предпериод в развоя на новобългарския книжовен език.

И така, първите български възрожденци са били изправени пред огромни трудности от езиков характер, когато са създавали своите произведения. Поради това, те са писали на своеобразно "смесен" език, който са означавали като "славѣноболгарски". Например, Паисиевата история, ознаменуваща началото на Възраждането, се нарича "славѣноболгарска", граматиките почти до средата на XIX в. -- също така. Впрочем, в книжовноезиковото развитие на други народи също се наблюдава аналогичен период -- славѣноросийски, славѣноспрски, независимо от факта, че от строго лингвистично гледище тези "славѣно--родни" езици трябва да се охарактеризират различно.

За да се разгледа, макар и схематично, но все пак, доколкото е възможно, задоволително ранният етап от формирането на новобългарския книжовен език, т.е. "славъно-български"-я, струва ми се, уместно е да се разграничат два аспекта на книжовноезиковото развитие -- онтологически и гносеологически.

Под онтология на книжовноезиковото развитие би могло да се подразбира следното:

-- водещите тенденции на националното Възраждане и Просвещение;

-- общославянските, отчасти -- и балканските идейни течения през епохата;

-- вътрешните развойни тенденции на езика.

Под гносеология на езиковото развитие пък би могло да се схваща;

-- осъзнаването на същността на традиционния книжовен език и на народния разговорен език;

-- идейните лингвистични влияния -- образци за устройство на национален книжовен език.

При такава постановка е ясно, че онтологичният и гносеологичният аспект са свързани с корективна обратна връзка при доминиращо значение на онтологията. Ясно е също така, че т. нар. онтологически аспект на книжовноезиковото развитие е по същество не толкова лингвистичен, колкото исторически предмет. Да се разглежда историята на книжовния език обаче, откъсната от историята на народа, е неправомерно по ред причини и, освен това, такъв подход едва ли би спомогнал за пълноценно осмисляне на разглежданите явления.

И така, нека да се опитам да набележа, макар и в тезисна форма, най-съществените особености, които очертават онтологията на новобългарското книжовноезиково развитие.

Българското национално възраждане се осъществява при специфични исторически условия. Страната се намира все още под османска политическа и икономическа власт, липсва български административен и културен център. Като се прибавят

към това и верските различия между турци и българи, става ясно защо основната и ръководна идея на Възраждането е националното освобождение. Всички възрожденски прояви в по-голяма или в по-голяма или в по-малка степен съдържат противопоставяне на българското срещу османското. Това намира израз и в зараждащия се новобългарски книжовен език като приема формите на явен пуризм срещу турцизмите, проникнали в разговорната реч. За сравнително бързата замяна на трудизмите с думи от славянския словен фонд или пък за стилистичната им деградация има и още една причина -- ниският престиж на османската култура.

Докато отношението към всичко османско е ясно и недвусмислено, то отношението към гръцкото е двойко. От една страна, то е ярко негативно, главно поради факта, че в рамките на османската империя на гърците е била предоставена духовната власт над православното население. Поради това, българите са били принудени да водят борба не само за политическо освобождение, но и за духовно. Такава е причината процесът на пуризм да обхване до известна степен и новогръцките думи, проникнали в разговорната реч и отчасти в областта на религията и църквата. От друга страна обаче, гръцката култура се е ползувала с престиж и това е дало отражение и върху българската възрожденска култура -- в системата на образованието, в литературните жанрове, до известно време -- и при устройството на новобългарския книжовен език. Всичко това е напълно обяснимо в условията на гръцкото духовно иго, особено като се припомни, че първите възрожденски просветители са израстнали из средата на духовенството, те са били обучавани и възпитавани по гръцки образци.

По принцип положително, но не напълно еднозначно е и отношението към славянството. По времето, когато се съществува Българското възраждане, идеята за славянското единство преживява апогея си. Макар не така ярко, както, да речем, в Чехия или в Русия, тя засяга и българското развитие, а това намира отражение и в книжовния език. Главната проява е активното заемане на русизми, за което

има и други исторически и лингвистични основания. Както бе споменато, пуризмът на турцизмите и гърцизмите е едно от най-характерните явления на новобългарското книжовно-езиково развитие. Главен източник за замяна на тези чужди думи е бил църковнославянският език, който е носил ред особености на руската фонетика. При тази лингвистична предпоставка и като се има предвид положителното отношение към славянството изобщо и особено към Русия става обяснимо защо много русизми проникват безпрепятствено в българския книжовен език от втората четвърт на XIX в. та чак до началото на XX в.

Не така еднозначно е отношението към сръбското, но това отношение изобщо няма съществено значение за Възраждането като цяло и за формирането на новобългарския книжовен език в частност. Както е известно, българите и сръбите имат сходна историческа съдба през разглежданата епоха и поради това тяхното социално-политическо и културно развитие са аналогични. Многобройни са примерите на българо-сръбска взаимност през този период. Трябва да се признае обаче, че стремежът към национално самоутвърждаване и у двата народа е пораждал в известна степен и противопоставяне -- предимно в исторически план. Все пак, през Възраждането са доминирали идеите за сходната историческа съдба и за славянското единство, които са пораждали взаимни симпатии и са дали плодотворни отражения в културния живот на двата народа -- включително и в литературната и в езиковата област.

След като бяха посочени някои специфични особености, които имат пряко отношение към формирането на новобългарския книжовен език, може да се каже, че при такива условия Българското възраждане споделя почти всички характерни белези на западноевропейския Ренесанс, на Просвещението, а отчасти -- и на предходния Класицизъм, но като единен процес и това придава своеобразна пъстрота и драматизъм на историко-културното развитие.

За да се завърши с краткия историко-лингвистичен обзор, трябва да се каже, че определяща характеристика на Българското възраждане е стремежът към национално обособяване и консолидация, съчетан с просветителската идея за демократизиране на знанието. За тази цел е било необходимо да бъдат изтъквани националните достойнства на българите, което се е проявявало от една страна в преклонение към историческото минало, а от друга -- в интерес към съвременните на епохата национални ценности -- нравственост, фолклор, етнография, езикова изразителност...

Както е известно, езикът и в особеност, книжовният език, е един от определящите признаци на нацията. Българските възрожденци отлично са осъзнавали това и по тази причина езиковият въпрос неизменно е стоял на вниманието им и дори нещо повече -- той е и една от характеристиките на разглеждания период. В сложното развитие на новобългарския книжовен език се отразяват, съдействуват си или се борят всички общи и специфични тенденции на епохата и тъкмо поради това ограниченото езиковедско изследване едва ли може пълноценно да осмисли явленията.

От многобройните проблеми, отнасящи се до т.нар. гносеологически аспект на книжовноезиковото развитие, ще разгледам само два, които ми се представят като най-съществени.

Традиционният книжовен език в неговата представителна форма -- руската печатна редакция, както бе споменато, е бил схващан като "език-майка". По мнението на българските възрожденци, това е езикът на Константин-Кирил и Методий, който бил съставен "от ръчи-те на вси славянски народи". Трябва да се каже, че това погрешно мнение не е оригинално. То е познато и в други славянски страни и очевидно е било заимствувано. Не е трудно тук да се прозре идеята за славянското единство, която уж по времето на Кирил и Методий е имала и реален израз -- общ език. На българските книжовници е известно, че делото на Кирил и Методий процъфтява в България и затова "техния" език е бил обект на национална гордост и патриотично преклонение.

Заблудата, че руската печатна редакция е идентична със старобългарския език оказва забележимо влияние върху формирането на новобългарския книжовен език почти до средата на XIX в. Както бе споменато, главната фонетична особеност на тази редакция е отсъствието на звука [ѣ] и съответната буква /защото ѣ и ѣ са се поставяли по традиция само в краесловието и не са имали звукова стойност/. Това е станало причина за дълголетни спорове и за пъстрота в писмената практика.

Известно е, че в началото на XIX в. в славистиката все още не съществува ясна представа за същността на Кирило-Методиевото дело, за особеностите и за родината на класическия език на славянството, нито за съвременните славянски езици -- особено от южната група. Тези въпроси получават научно осветление едва през втората половина на XIX и в началото на XX в. Поради това, обяснимо е, че и българските възрожденски книжовници изграждат схващането си за традиционния книжовен език не на научна, а на легендарна основа.

Едва през 1847 г. Васил Априлов, руски възпитаник, разкрива на българите разликата между старобългарски и църковнославянски и, от теоретично гледище, това е окончателният импулс за развой на националния книжовен език в новобългарска посока, но той впрочем на практика вече следва това направление.

Как е схващана другата голяма езикова формация -- новият "прост" разговорен език?

Докато за дамаскинарите "преводът" на "прост" език не е нищо друго, освен приспособяване към родния диалект, то още в първите възрожденски книги прозира съзнание за диалектните различия и стремеж да се изгради една нова наддиалектна книжовна езикова формация, която да отразява и възрожденските, и просветителските идеи на епохата. Трудни са били пътищата към тази цел. Все пак, разнообразните прояви сега биха могли да се разпределят в две групи. Има автори, които са ратували за създаване на нов книжовен език чрез разширяване на диалектната вариантност като са предоставяли избора на бъдещето. Други автори пък, водени от съзнанието, че вариантността нарушава системата

и не съдействува за изграждане на единна национална книжовноезикова норма, са се стремели да наложат своя диалект.

Любопитно е да се посочи как възрожденските книжовници са осъзнавали новите явления в езика от една страна и диалектните разлики -- от друга. Естествено е, че по онова време, те не са могли да си съставят научна представа за тези факти и затова отношението им към тях се е определяло изцяло от идейни съображения. По въпроса за еровата гласна и за определителния член -- схващани като символи на новия български език -- са се водили дълги спорове -- на теория и на практика. Някои автори като Петър Берон, Васил Априлов, Иван Богоров и др., водени от радикално демократични идеи, са страстни защитници на новобългарските особености. Други -- Христати Павлович, Константин Фотинов, Константин Огнянович, благоговеещи пред езиковата старина, напълно ги отричат и ги отбягват в писмената си практика. И едните, и другите обаче не могат да си обяснят появата на новобългарските особености. Отношението към тях много красноречиво е изразено от Христати Павлович: "защо всички тие са от небития произведени... и причиняват язику гнусота и премногое потемнение" /че тези всички са произведени от небитието... и причиняват на езика гнусота и премного потъмнение/. Може би логически най-издържано е мнението на Неофит Рилски, според който, членната форма, доколкото тя е общобългарска, а не регионална особеност, "украсява" езика и трябва да се приеме.

Що се отнася до диалектните различия, те за ранните възрожденци са развращение на езика. Някои книжовници /Христати Павлович, Константин Фотинов и др./, като изхождат от схващането, че "непотребно е майць, непотребно бѣва и дщерее" /което е непотребно на майката, е непотребно и на дъщерята/ се стараят да се придържат към църковнославянския, между другото и за да преодолеят диалектните разлики. Други, като Петър Берон, Васил Априлов, Иван Богоров, Анастас Стоянович-Кипиловски се при-

държат към родния си говор и се стремят да го наложат, а трети /предимно Неофит Рилски/ приемат общобългарските нови особености, а диалектните различия преодоляват с помощта на църковнославянския, който използват като критерий за правилност.

И така, главно през втората четвърт на XIX в. в България се оформят три направления за устройството на новобългарския книжовен език: радикално демократично, консервативно и компромисно. Не е трудно в тях да се открие влиянието на редица фактори на онтологията на книжовноезиковото развитие. Тук обаче, бих искал да спомена за един друг фактор от гносеологично естество.

Съвсем закономерно е, че домораслите книжовници, повлияни от гръцката култура и имащи за образец устройството на гръцкия книжовен език, в по-голяма или в по-малка степен, изтъкват на преден план езиковата старина и ратуват за различие между книжовния и разговорния език. Освен гръцкия образец, в това не е трудно да се прозрат и късни реминисценции на класицизма.

Обратно, книжовниците, които са се докоснали до чужда култура /не само гръцка/ и особено руските възпитаници, повлияни от идеите на революционната демокрация и имащи за образец устройството на съвременния руски книжовен език, са страстни защитници на новобългарските особености. В края на краищата, по силата на ред онтологични и прес-тижни фактори, побеждава тъкмо това направление.

Досега в българистиката се акцентираше главно върху различията между т. нар. три школи през втората четвърт на XIX в. Въпреки необикновената пъстрота в книжнината, по мое мнение, времето от Паисиевата "История славѣно-болгарскаа" /1762 г./ до средата на XIX в. -- евентуално до Иван Богоровата "Първичка българска граматика" /1844 г./ трябва да се разглежда като единен период -- "славѣноболгарски" -- от една страна, защото така са схващали и наричали езика си книжовниците от тази епоха, а от друга, -- защото в езиково отношение не се наблюдават такива съществени разлики, които да дадат основание за поставяне на междинна граница.

Ще се опитам да охарактеризирам в най-общи линии т. нар. славънобългарски период на книжовния език, като стремежът ми ще бъде не толкова да посочвам различията, защото този въпрос е сравнително добре проучен, колкото преобладаващите общи особености, които придават облик на периода. След изложеното до тук е ясно, че стремежът ще бъде да се абстрахират главно онези явления, които придават "славънски" характер на езика и онези, които му придават "прост български" характер.

Графика и ортография

През периода новобългарската литература се печата с църковнославянски шрифт /по същество -- старобългарска кирилица/ и това до голяма степен определя и ортографията. Споменатата особеност е продиктувана не толкова от желанието на отделните автори, колкото от възможностите на тогавашните печатници. Свидетелство за това може да се открие у книгата "Съвещное цѣлообрание" /1824/ на Анастас Стоянович-Кипиловски, която е напечатана с църковнославянски шрифт, а предговорът ѝ -- с т. нар. гражданско писмо. В този предговор авторът изказва съжаление, че не е могъл да напечата цялата си книга с новото писмо.

Въпреки че възможностите на печатниците до много голяма степен са предопределяли и ортографията, през първата половина на XIX в., пък и по-късно, се наблюдава странна закономерност. Привържениците на консервативното направление и в особеност Христиаки Павлович се борят за радикално опростяване на правописа. Напр. "Аритметика или наука числителна" /1836/ на Христиаки Павлович е първата българска книга, напечатана изцяло с гражданското писмо и със съзнателно опростен правопис. В друга своя книга "Граматика славънобългарска" /второ издание 1845/ същият автор се обявява открито за единно означение на буквите о и и и против краесловните ѡ и ѣ, независимо от факта, че тъкмо в тази книга се стреми да отблъбва новобългарската членна форма и възстановява употребата на архаичните падежи и причастия.

Обратно -- някои от най-видните представители на радикално-демократичното направление, напр, Петър Берон и Найден Геров, се придържат към етимологичния правопис и графика. Тази странна закономерност може да се обясни с наличието на противоречиви тенденции, за които стана дума и които по различен начин се балансират у отделните автори.

И така, правописът през разглеждания период следва главно църковнославянската норма. Негови съществени особености са: краесловните ерове без звукова стойност, няколко букви за означение на звука [о] - ѿ, ѡ и о; няколко букви за означение на звука [и] - и, ѱ, ѱ̃ и ѱ̄; две букви за [т] - т и ѿ; гръцки консонантни съчетания за ж - кс и ѱ за пс; употреба на лигатурата ѿ - от. Тези особености са характерни и за старобългарската, и за църковнославянската норма. Откриват се обаче и особености, които са характерни за руската редакция и не са присъщи на местната книжовна традиция. Преди всичко - това е отсъствието на ѡ, знак със стойност [ъ], знак ѡ със стойност [е] и съчетания ор, ер, ро, ре и ол, ел, ло, ле на мястото на старите сонантни [р] и [л].

Най-голяма трудност е предизвиквало отсъствието в църковнославянската графично-правописна норма на знак за отбелязване на характерния новобългарски звук [ъ]. Привържениците на новобългарското демократично направление го отбелязват с а или ѡ, когато е под ударение, но и при тях се срещат ред форми с църковнославянска фонетика. Напр. сонѡ, дождѡ, перво, болгарски и др. Едва в 1844 г. Иван Богоров въвежда единно означение на звука [ъ].

По отношение на вариантите означения може да се каже, че личи стремеж за етимологично означение на и и ѱ, на о и ѿ, но се проявява тенденция да не се употребяват гръцките букви ж, ѱ и ѿ.

Фонетика

Графиката, ортографията и фонетиката са до много голяма степен свързани -- особено, когато става дума за българското книжовноезиково развитие. Затова някои фонетични особености

бяха маркирани при краткия поглед върху "славяноболгарската" графика и правопис. За да не се повтаря част от вече споменатото, тук няма да се прави обзор на фонетичните проблеми през периода, а ще спомена само някои от доловимите общи особености.

Фонетиката по начало има новобългарски характер -- често с явни новобългарски диалектни особености. През този период личи стремеж за запазване и налагане и на онези фонетични особености на църковнославянската норма, които са съвпадали с новобългарските в една обширна западна и особено -- юго-западнобългарска област.

От условно наречените "фонетични славянизми" се пазят за сравнително дълго време църковнославянските рефлексии на старобългарските сонанти [р] и [л]. Пазят се задълго и рефлекс [у] от старобългарската а, но ... /л/ само в ограничен кръг от думи, в които този рефлекс се е установил в книжната под влиянието на т. нар. безюсова норма още преди засиленото църковнославянско влияние.

Граматика

В областта на морфологията и синтаксиса съществува необикновена пъстрота през разглеждания период, която съответствува на противоречивите тенденции.

Без да се разпростирам, ще спомена отново, че главните различия са се свеждали до приемането или отхвърлянето на определителния член.

Привържениците на консервативното направление имат заслугата, че въвеждат отново в употреба старобългарски причастни форми и така спомагат за възстановяването в съвременния книжовен език на старобългарското причастие на -щ и за обособяване на една немалка категория прилагателни на -м /от старо сегашно страдателно причастие/.

Въпреки различията, в областта на морфологията също се наблюдават преобладаващи общи особености, които придават облик на "славяноболгарската" норма. Ще спомена само някои явления.

Още от Паисиевата история и през целия период в книжната вече са укрепнали формите на т. нар. трето новобългарско спрежение на -а/-я/.

В редовна употреба са и формите за изразяване на несвидетелска модалност.

Новобългарските глаголни да-конструкции почти окончателно са изместили стария инфинитив.

Може да се смята, че още през този период е наложено като норма аналитичното степенуване с по- и най-. Дори у такива консервативни автори като Христаки Павлович форми като словѣснейши учителю, дражайши ми сине вече не се схващат като суперлативни. В тези случаи суфиксът -йш- има по-скоро стилистически усилваща семантика, почти идентична на семантиката на префикса прѣ-. Срв. прѣпростъ - простѣйши.

Цялата местоименна система има новобългарски характер. Много рядко употребяваните, в най-старите книги от периода, форми като мнѣ, его, еа, емѣ имат явно архаичен характер и звучене. По-дълго се държат форми като он, она, оно, их, но те съвпадат със западнобългарските диалекти и затова не могат да се окачествят като "славянска" особеност. Задържа се в употреба формата себе, но в по-нова функция.

При наречията и съюзните думи също личи предпочитание към новобългарските форми. Архаичните бо, оубо, егда, паче и др. са рядкост през разглеждания период.

Синтаксисът е, разбира се, твърде разнообразен, но като цяло личи стремеж за придържане към по-опростените разговорни конструкции. Съюзните връзки са предимно от нов разговорен тип, а по модела на архаична връзка с ИЖЕ се образува новобългарската книжовна конструкция с който.

Трябва да се спомене, че пред този период все още не се употребяват обособени части на изречението.

Словообразуване и лексика

Формирането на новобългарския книжовен език е било съпроводено с много трудности от лексикален характер. Причините за това са различни. Ще спомена само някои от тях.

Новобългарският разговорен език се е използвал в битовата сфера и неговият словесен фонд е бил твърде беден. По тази причина той не е разполагал с лексикални средства за означаване на по-абстрактни понятия, необходими за целите на Просвещението.

Традиционният книжовен език пък е бил твърде богат в лексикално отношение, но неговата абстрактна лексика е свързана с религиозен контекст. Поради това заемането на лексикални средства от този фонд -- било с цел да се запълнят празнините в разговорния език, било -- с пуристични цели, е свързано със стилистична дефтерминологизация на църковно-религиозната лексика.

Още с първите възрожденски книжовноезикови прояви и през целия период се активизират отново с помощта на традиционния книжовен език такива словообразователни форманти като -ие, -ние, -тие, -ост, -ство, -тел, -телен и др. Освен това пак по "славянски" образец се разширява употребата и словотворчеството на композитуми с първи компоненти благо-, добро-, веле-, все-, злато- и др. или с втори компоненти -зарен, -носен, -творен и др.

В заключение може да се каже, че са налице всички основания, за да се твърди, че времето от Паисий Хилендарски докъм средата на XIX в. представя особен "славянобългарски" период в развоя на българския книжовен език. Най-важното, което го характеризира, е сложното взаимодействие между новия разговорен език и традиционния книжовен език. Ако си послужим с терминологията на Пражката школа на книжовните

езици, "славѣноболгарската" норма има сравнително малко ядро и широка периферия. В тази периферия се обособяват две области -- едната, в която се конкурират вариантите /главно нови и архаични/ и друга -- в която новите или старите явления нямат вариантни съответствия в другата формация.

Както показва този преглед, "славѣноболгарската" книжовноезикова норма е ориентирана в по-голяма степен към т. нар. "славѣнски" език главно в областта на графика и фонетиката, а също така и на лексиката, но в граматично отношение тя следва новия "прост" български език.

По силата не само на разнообразни извънезикови фактори, но главно -- поради вътрешни развойни тенденции, книжовният новобългарски език усвоява богатството и на новия разговорен език, и на традиционния книжовен език и се превръща в уникална по характера си езикова формация в славянския свят.